

İlk Osmanlılara Dair

Fatma ACUN*

Tarihin en uzun ömürlü imparatorluklarından biri olan Osmanlı İmparatorluğu'nun kurucusu Osman bey ve maiyeti, başlangıçta, Anadolu Selçukluları tarafından yapılan bir düzenleme sonucu, kuzeybatı Anadolu'ya, Bizans sınırına yakın bir bölgeye yerleştirilmişlerdi. Bölgenin *uç* olması, diğer bir ifadeyle, düşman sınırında bulunması nedeniyle, buraya yerleştirilen Osmanlılar'dan beklenen, Bizans'dan gelecek muhtemel tehlikelere karşı tampon vazifesini görmeleri idi. İç kısımlara göre güvenliği daha az olan, dolayısıyla, ilk bakışta “dezavantajlı” görünen bu bölge, zaman içinde, bölge özelinde ve Anadolu genelinde gelişen şartların etkisiyle “avantajlı” hale gelerek, Osmanlı Beyliği'nin imparatorluğa dönüşmesi için gerekli zemini hazırladı.

Osman Bey ve maiyetinin önce bir beylik kurmaları, bu beyliğin yüz elli yıl gibi kısa bir sürede Anadolu ve Balkanlara hakim olarak “dünya imparatorluğu”na dönüşmesi ve bütün bu değişme sürecini mümkün kılan şartların neler olduğu konusu, günümüz araştırmacıları arasında halen tartışılmaktadır. Konu hakkında, başlıca kroniklerden oluşan ilk dönem kaynaklarının tahliline dayanılarak yürütülen tartışmalar, bir yandan, Osmanlıların içinde geliştikleri mahalli ve Anadolu, Bizans ve Balkanlar'daki global şartlar üzerine yoğunlaşırken, diğer yandan da, beyliğin kurucusu Osman Bey ve maiyeti konusuna odaklanmaktadır. Burada ikinci nokta üzerinde durulmaktadır. Osman Bey ve maiyetinden oluşan ilk Osmanlılar hakkındaki

* Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.

mevcut tartışmaların gözden geçirileceği bu çalışmada, sırasıyla Osmanlıların etnik kökenleri, şecereleeri ve aşiretlerinin niteliği, yani göçebe olup olmadıkları üzerinde durulmaktadır. Bunu yaparken de, dönemin kaynakları ve günümüz araştırmacılarının bu kaynaklar üzerine yürüttüğü tartışmalar esas alınmaktadır.

ETNİK KÖKENLERİ

Osmanlıların etnik kökenleri hakkında bilgi ihtiva eden ilk dönem Osmanlı kronikleri, ayrıntıda bazı fikir ayrılıklarına rağmen, esas noktalar üzerinde mutabakat oluşturarak, daha sonra gelen tarihçiler tarafından tekrarlanacak olan Osmanlıların “resmi tarihi”nin oluşmasına katkıda bulunmuşlardır.¹ İlk dönem kronik geleneğinde bahsedilen hikaye, “Oğuz efsanesi” adıyla bilinmekte ve, Osmanlıların etnik kökenini, 11. yüzyılın sonlarında Hazar Denizi civarında yaşayan, Oğuz soyundan gelen Türk boylarına bağlamaktadır. Efsaneye göre, bu boyların atası, soyu Nuh Peygamber’in oğlu Yafes’e kadar çıkan, Oğuz Han’dır.²

Konuya ilişkin ilk Osmanlı kaynağı Ahmedî’nin *İskendernâme*’sidir (1413). Ahmedî, Osman’ın babası Ertuğrul ile yakınlarının Oğuz soyundan geldiğini kaydetmektedir.

1 Osmanlı İmparatorluğu’nun kuruluşu ile ilgili rivayetlerin büyük bir kısmı, bir grup geç 15. yüzyıl ve erken 16. yüzyıl Türkçe metinlere dayanmaktadır. Bu metinler, 1422’ye kadar gelen olaylar hakkında, o dönemde mevcut olmayan, fakat muhtemelen 1422’den kısa bir süre sonra düzenlenmiş başka bir kronik gibi ortak bir kaynağı paylaştıkları için ayrı bir grup oluşturmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu’nun kuruluşu ve Osman dönemi hakkında daha sonraki bütün rivayetlerin kaynağını teşkil eden bu metinler, tesirini 20. yüzyılda kadar devam ettirerek, Osmanlıların resmi tarihini oluşturmuşlardır. Günümüz araştırmacıları, bu rivayetlerdeki ayrıntıların çoğunu red, fakat ana hatlarını kabul etmektedir. Bu grup kronikleri Colin Imber, Osmanlı tarihçilerinin “düstur”u (canon) olarak değerlendirmektedir. Diğer yandan, tarihçilerin, tarihi kaynak olarak asla kullanmadıkları ve Osmanlıların kuruluşunu değerlendirmede değersiz buldukları, Türkçe’den başka dillerde yazılmış, ilk dönem Osmanlı tarihinin farklı hikayeleri de mevcuttur. Yine Imber’e göre, bu metinler de, Osmanlı tarihçilerinin “düzmecelelerini” (apocrypha) oluşturmaktadır. İlk dönem Osmanlı tarihinde, düstur ve düzmece niteliğindeki rivayetlerin değerlendirilmesi konusunda bkz. Imber, 1994: 117-137. Bu makalenin, Türkçe tercümesi için bkz. “Osmanlı Tarihinde Düstur ve Düzmece”, Özel-Öz (der.), 2000 içinde.

2 Günümüz araştırmacıları, ilk dönem kronik geleneğinde, Osmanlılar’ın kuruluş yıllarına dair verilen bilgileri, “tarihi olgular” değil, “efsane” olarak kabul etme eğilimindedir. İlk dönem kroniklerinin, Osmanlılar’ın ilk ortaya çıkışlarından yüzyıldan fazla bir zaman sonra kaleme alınmış olması ve, ilk dönem olayları ve olaylarda geçen şahsiyetler karşılaştırıldığında, aralarında belirgin farklılıkların görülmesi, bu araştırmacıları, kronikleri aşırı titizlikle kullanmaya yöneltmektedir. Osmanlı tarihinin ilk dönemleri hakkında kroniklerin kullanılması konusunda değişik görüşler için bkz. Imber, 1997: 77; Lindner, 1994: 199-208. Ancak, efsanelerin tamamıyla gerçek dışı söylenceler olmayıp, tarihi hakikatler ile de yakından bağlantılı olduğu bilinmektedir. Bu konuda bkz. *Efsaneler ve Gerçekler*, 2000.

Yazıcızade Ali, 1420-1451 tarihleri arasında kaleme aldığı *Tevârih-i Âli Selçuk*, diğer adıyla *Oğuznâme* adlı eserinde, Osmanlıların, Oğuzlar'ın yirmi dört boyundan biri olan Kayı Boyu'ndan geldiğini belirtmektedir: Osmanlıların mensup oldukları Kayı Boyu, Oğuz Han'ın altı oğlundan en büyüğü olan Gün Han'ın büyük oğlu Kayı'nın soyundan gelmektedir. Osmanlıların soyunu Oğuz Han'a çıkaran ilk dönem tarihçileri yalnızca Ahmedî ve Yazıcızade Ali değildir. Şükrullah (ölümü 1489) da Osmanlıların, Oğuz Han'ın dördüncü oğlu Gök Han'ın soyundan geldiğini nakletmektedir. Azeri asıllı bir Türk olan Bayatî de, 1481 civarında yazdığı *Oğuznâme* adlı eserinde, Osmanlı soyunu Gün Han ve Kayı'ya çıkarmakta, dahası, Osman Bey'in atalarını İslamî şahsiyetlerle birleştirmektedir (Gallotta, 1997: 43-44). Enverî ise, daha farklı bir çizgi takip ederek, Kayı'yı, Oğuz Han'ın oğlu olarak göstermektedir: Oğuz Han, Nuh'un değil, Oğuz Türkmen Han adlı bir Türk reisinin kızı ile Peygamber'in İyad adlı bir arkadaşının neslinden gelmektedir. Oğuz Han'ın oğullarından birinin adı Kayı veya Cemşid Han'dır. Osmanlılar bu Kayı/Cemşid Han'ın soyundan gelmektedir (Imber, 1987: 18)³. Gerçekte, Osmanlıların sahabelerden birinin, yani Hicaz Arapları'nın soyundan geldiğini ilk söyleyen Enverî değil, İbn Hacer'dir. Enverî, İbn Hacer'in bu konudaki görüşünü alarak işlemiş ve uzun bir hikaye haline getirmiştir (Imber, 1997: 75).

Osmanlıların Kayı Boyu'na mensubiyetlerini gösteren yalnızca kronikler değildir. İkinci Osmanlı Sultanı Orhan Bey (1324-1362) tarafından bastırılan bir parada Kayı Boyu'nun damgası görülmektedir (Uzunçarşılı, 1972: 97-98, dipnot 2). Kayı Boyu'nun damgasına, II. Murad (1421-1451) dönemindeki paralarda da rastlanmaktadır. Bu damga, çeşitli savaş silahlarını ve eşyalarını, has ahırlara ait atları damgalamakta uzun dönem kullanılmıştır. Ayrıca, Orta ve Batı Anadolu'da Kayı Boyu'na ait pek çok yer adına rastlanmaktadır (Gallotta (1997), Sümer (1977)).⁴ Belirtilmesi gereken diğer bir husus da, Osmanlıların, başka bir boya değil de Kayı Boyu'na mensup oldukları görüşüne ısrarla sarılmaları ve bunu tutarlı bir şekilde kaynaklarında tekrar etmeleridir. Oğuz Efsanesi'nin, Osmanlı Devleti'nin özellikle ilk iki yüzyılında daima ön planda yer aldığı, fakat, 16. yüzyılda, devşirmelerin baskın grubu oluşturduğu değişen saray ortamında, eski önemini ve meşrulaştırıcı niteliğini yitirdiği görülmektedir. Yine de, yüzyıllar süren hakimiyetleri boyunca Osmanlı Hanedanının, Oğuz Efsanesi ile

³ Bu makalenin, Türkçe tercümesi için bkz. "Osmanlı Hanedanı Efsanesi", Özel-Öz (der.), 2000, içinde.

⁴ Anadolu'nun çeşitli yerlerinde rastlanan Kayı kabileleri hakkında bkz. Ataoğlu, 1996: 121. M. Fuad Köprülü, 1935'de Sorbonne Üniversitesi'nde (Fransa) verdiği bir dizi konferansta, Osmanlılar'ın etnik kökeni ve kuruluşu ile ilgili konulardaki görüşlerini açıklamıştır. Bu konferanslar, Fransızca olarak Paris'de basılmıştır (Köprülü, 1935). Eser, aradan uzun yıllar geçtikten sonra, 1959'da Türkçe'ye çevrilerek yayınlanmıştır (Köprülü, 1972). Anadolu'da Kayı Boyu'nun geçtiği yer adları konusunda bkz. s. 128.

“Türklük” bilinçlerini taze tutukları ileri sürülebilir. Yukarıda bahsedilen, Osmanlıların sahabelerden birinin veya Hicaz Arapları’nın soyundan geldiğini öne süren hikaye ise, yalnızca Enveri’ye mahsus kalmış, daha sonraları tamamıyla unutulmuştur (Imber, 1997: 77).

İlk dönem Osmanlı kaynaklarının konu hakkında verdikleri bilgileri değerlendiren ve konuyu değişik yönleriyle inceleyen Fuad Köprülü, Osmanlıların, Kayı Boyu’na mensup olduklarına kanaat getirmiş ve bunu ilk savunulardan olmuştur (Köprülü, 1972: 123-126).⁵ Bu görüşe muhalif araştırmacıların başında Paul Wittek gelmektedir. Osmanlı Beyliği’nin hızla gelişerek imparatorluk haline gelme hadisesini *gazı* ideolojisi ile açıklayan Wittek’e göre, Osmanlılar, herhangi bir kabile teşekkülü tarafından değil, “sınırlardaki gaziler” tarafından kurulmuştur. Yine Wittek’e göre, Osmanlı neslinin, Oğuz Han’ın en büyük oğlunun en büyük oğluna bağlanması (bu esasen Yazıncızade Ali’nin görüşüdür), dolayısıyla da, beyliği kuranların Kayı Boyu’na mensubiyetleri konusu şüphelidir. Kayı boyu hikayesinin II. Murad döneminde (1421-1451) ortaya atıldığını, bunun aslında Osmanlı egemenliğini Anadolu’daki diğer Türkmen boylarına kabul ettirmek üzere, eski Türk tarihinin kullanılmasından başka bir şey olmadığını iddia eden Wittek, Osmanlıların saygınlıklarını artırmak ve hükümlerlerini kabul ettirmek amacıyla, kendi soylarını Kayılara bağlayan şecereler düzdüklerini ileri sürmektedir. Dahası, Timur karşısında 1402’de uğradıkları yenilginin izlerini silmek ve yeniden toparlanmak için de, soylarını Oğuzlara bağlayan şecerelere ihtiyaç duymuşlardır (Wittek, 1965: 7-11).⁶

Diğer yandan, Osmanlıların Kayılara mensubiyetini kabul etmekle birlikte, Kayıların Moğollar’dan geldiğini ileri süren J. Marquart, bu konudaki görüşüyle pek çok araştırmacıyı etkilemiştir. Bunlardan biri olan Zeki V. Togan, Osman’ın babası Ertuğrul’un idaresindeki Kayı aşiretinin, Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubad ile, Celaleddin Harzemşah arasındaki mücadele sırasında, 1230 tarihinde Anadolu’ya geldiği düşüncesindedir. Bu aşiretin Orta Asya’daki kökenlerini araştıran Togan, Kayı-Moğol bağlantısı ile ilgili Marquart’ın teorisini daha da geliştirmiştir. Konuyu dönemin eserleri ışığında inceleyen Köprülü’ye göre ise, Marquart, dolayısıyla da Togan, “Kay” adını taşıyan bir Moğol kabilesi ile Türk olan “Kayı” kabilesini karıştırmışlardır (Köprülü, 1972: 126-127).⁷ Bunlar, biri Moğollara, diğeri Oğuzlara ait iki farklı

5 F. Köprülü’nün şu çalışmasına da bkz. 1999: 91-92. Bu eser yazarın, *Belleten*, sayı 23, cilt VII (1943), s. 219-303’de yayınlanan “Osmanlı İmparatorluğu’nun Etnik Menşei Meseleleri” başlıklı makalesinin kitap haline getirilmiş halidir.

6 Bu meşhur kitap, bir kaç kez Türkçeye çevrilmiştir, son çeviri için bkz. Wittek (1995). Gallotta, 1997: 46. Wittek’in görüşlerinin ayrıntılı bir eleştirisi için bkz. Köprülü, 1999: 74-90.

7 Köprülü, *Osmanlı’nın Etnik Kökeni* adlı eserini, tamamıyla, Marquart ve Z. V. Togan’ın görüşlerinin eleştirisine hasretmiştir. Bkz. s. 7-90.

aşirettir. Osmanlıların ataları olan bu ikinciler, Anadolu'ya 13. yüzyılda değil, Anadolu'nun ilk fetih döneminden itibaren gelmişler ve mensup oldukları Artukoğulları Beyliği'nin kuruluşunda önemli rol oynamışlardır. Daha sonraları, Anadolu'nun güneydoğu, orta ve kuzeybatısına yayılarak buralara yerleşmişlerdir. 16. yüzyılda, Anadolu'da, yarı-göçebe hayat süren, Kayılara mensup küçük bir boya rastlanması, bunların, bu döneme gelinceye kadar yerleşik hayata geçtiklerini göstermektedir. Yine, Köprülü'ye göre, Kayı Boyu'na mensup olan Osman Bey'in küçük aşireti, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunda hiçbir rol oynamadan diğer gruplar arasında eriyip gitmiştir. Bu nedenle, Osmanlı Devleti, ilk gelişim dönemlerinde bile kabilevi özellikler göstermemiştir (Köprülü, 1999: 91-92).

Osmanlılar'ın etnik kökenleri konusunda, genelde tartışılan boy hikayeleri çizgisi dışına çıkan farklı bir görüş de, Sencer Divitçioğlu'na (1999: 28-29) aittir. Osmanlı kronik geleneğinden, yalnızca Şükrullah'ın *Behçetü'l-Tevarih* adlı eserindeki, Osmanlıların Oğuz Han'ın oğlu Gök Han'ın soyundan geldiği rivayetini alarak Gök Han'a bağlı alt-boyları Osmanlı kroniklerinde takip eden Divitçioğlu, Bayatlı, Nişancı Mehmet Paşa ve Ruhi'de geçen alt-boylar arasında Çavuldur'un zikredildiğini tespit etmiştir. Bu tespiti, Orhan Bey'e ait bir sikke üzerinde rastlanan damganın kendisine göre Çavuldur damgasının tersine çevrilmiş hali olduğu görüşü ile birleştiren Divitçioğlu, Osmanlıların Çavuldur boyundan geldiklerini ileri sürmektedir. Ancak, yukarıda da bahsedildiği üzere, Orhan Bey'in cülusunun üçüncü senesine (1327) tesadüf eden bu parada rastlanan damganın, Kayı boyuna ait olduğu araştırmacılar arasında genel kabul görmektedir.⁸

ŞECERELERİ

İlk Osmanlıların Orta Asya'daki uzak ataları ile ilgili hikayeler efsane olarak değerlendirilirken, Osman'ın yakın akrabaları ile ilgili rivayetler de günümüz araştırmacıları tarafından birer fantezi olarak görülmektedir. Kaynaklarda geçen şahsiyetler karşılaştırıldığında birbirini tutmayan ve tarihi şahsiyetlerle uyuşmayan kişilerin ortaya çıkması, araştırmacıları bu şekilde düşünmeye yöneltmiştir. Bu şahsiyetlerden en önemlisi Ertuğrul'un babası olarak gösterilen Süleymanşah'dır.

Ayrıntıda bazı farklılıklar olmasına rağmen, ilk dönem Osmanlı kronik geleneğinin -Şükrullah, Âşıkpaşazâde, Neşrî, Bayatî ve Oruç- Süleymanşah hakkında naklettikleri hikayelerde mutabık oldukları görülmektedir (Uzunçarşılı, 1972: 100, dipnot 2).

⁸ Uzunçarşılı, 1972: 94'deki Kayı boyu damgası ile, s. 96'deki Çavundur/Çavuldur boyu damgası karşılaştırıldığında, bu damgaların birbirlerine kolayca benzetilemeyecek kadar farklı olduğu görülmektedir.

Anonim kroniklere ve Oruç'a göre, Süleymanşah İran'da Mahan Şahı'dır. Moğol istilasının akabinde buradan kaçarak Anadolu'ya gelmiş ve Rum ülkesinin hükümdarı olmuştur. Âşıkpaşazâde'ye göre, Süleymanşah, maiyeti ile birlikte "kâfire karşı savaşmak üzere" gönderilmiştir. Ancak, Süleymanşah'ın, kazandığı zaferin ardından, Haleb'den Türkistan'a giderken, Fırat nehrinde boğularak ölmesi üzerine, maiyetindeki adamları dağılmıştır: Bir kısmı Caber'de kalmış, bir kısmı ayrılarak Suriye Türkmenleri ile Anadolu Türkmen ve Tatarları'nı oluşturmuştur. Küçük bir bölümü de Süleymanşah'ın üç oğlu Sungur Tekin, Gündoğdu ve Ertuğrul'un etrafında toplanmıştır. Karamanlı Mehmed Paşa'ya göre ise, Oğuz soyundan gelen ve Osman'ın atası olan Kayık Alp, Ermenistan'daki Ahlat'ta yaşarken, Moğollar'ın Bağdat'ı istilası üzerine bozguna uğrayan Selçuklular'la birlikte kaçarak Anadolu'ya gelmiş ve Karacadağ'a yerleşmiş, daha sonra da başka bir yere göç etmiştir. Sarkuk Alp, Gök Alp, Gündüz Alp ve Ertuğrul, Kayık Alp'in soyundan gelmektedir. Neşri, Osmanlıların şecereleleri ile ilgili bu iki versiyonu uzlaştırarak, Gazneli Mahmud döneminde (1030'da), Gök Han soyundan gelen bir Oğuz topluluğunun, Ermenistan'daki Ahlat'a yerleşmesinden bahsetmekte, diğer yandan da, Süleymanşah'ın Moğolların baskısı ile İran'dan Anadolu'ya göç etmesini anlatmaktadır (Gallotta, 1997: 46-47).

Diğer bir grup Osmanlı kroniğinde, Gündüz Alp isimli bir şahsiyet ortaya çıkmaktadır: Ahmedî ve Yazıcızade Ali'ye göre, Gündüz Alp, Gök Alp ile birlikte, Ertuğrul'un arkadaşdır. Enverî'de ise, Gündüz Alp ve Gök Alp kardeşdir ve Gündüz Alp, Ertuğrul'un babasıdır. Eserini 1480'de tamamlayan Karamanlı Mehmed Paşa, Gök Alp'i, Gündüz Alp'in babası, Ertuğrul'u da Gündüz Alp'in oğlu olarak göstermektedir. Ertuğrul'un babası konusundaki iki farklı versiyonu inceleyen ve nihai noktayı koyan yine Neşri olmuştur. Neşri'ye göre, Ertuğrul'un babası ve Osman'ın büyükbabası Süleymanşah'tır. Gök Alp ve Gündüz Alp'in soyundan gelen Ertuğrul, aynı adı taşıyan başka bir şahıstır. Neşri'nin görüşü genel kabul görmüş ve ardından gelen tarihçiler tarafından tekrar edilmiştir (Imber, 1987: 19).

Osmanlıların şeceresi ile ilgili değişik görüşler öne süren, biri Farsça diğeri de Arapça iki kaynak daha mevcuttur. Az bilinen bu kaynaklardan ilkinde, 1520 tarihinde, Hademir tarafından Farsça olarak kaleme alınan *Habibü's-Siyer'e* göre, Sultan III. Alaeddin Keykubad zamanında Davud adlı bir Türkmen beyi, onbin çadırlık maiyeti ile birlikte, Deşt-i Kıpçak'tan ayrılarak Anadolu'ya gelmiş, burada kendi seçtiği bir bölgeye yerleşmiştir. Davud Bey, Anadolu Selçuklu Sultanı Keykubad'ın kendisini ziyareti sırasında, Sultan'a değerli hediyeler ve, oğlu Osman'ın da aralarında bulunduğu askerler sunmuştur. Sultan Osman'ı beğenmiş ve geleceğinin parlak olacağını sezmiştir. Kendisine sunulan hediyeleri Osman'a veren Sultan, Osman'ın, babası Davud ile birlikte Bursa civarına yerleşmesini buyurmuş, kızını da Osman'a vermiştir. Daha

sonra, Sultan'ın varis bırakmadan ölümü üzerine Osman tahta geçmiştir (Huart, 1917: 459-460).

İbn Haldun tarafından 1402'den önce kaleme alınan Arapça *Taribü'l-İber'e* göre ise, Kutalmış oğlu Süleyman Bey Anadolu'da hüküm sürerken, Müslim bin Kureyş, Anadolu hakimlerinin eskiden beri kendisine ödedikler haracı istemiş, Süleyman da, bu talebi reddetmiştir. Bunun üzerine, Müslim bin Kureyş, Arapları ve "Cık" adlı bir beyin kumandasındaki Türkmenleri toplayarak Süleyman'ın üzerine yürümüştür. İki taraf Antakya'da karşılaşmışlardır. Müslim bin Kureyş tarafında bulunan Türkmenler, mensubiyet duygusu ile Süleyman tarafına geçerek, Anadolu'ya gelmişlerdir. Moğol döneminde Anadolu'ya gelen Türkmenlerin başında Muhammed, kardeşi İlyas, Ali ve Sevinç Bey'ler bulunmaktadır. Bunların Cık'ın neslinden olması gerekmektedir. Kendilerine Moğollar tarafından sancak ve bazı topraklar verilmiş (asıl metinde, bu toprakların nereler olduğu kaydedilmemiştir), ve bu topraklara yerleşmişlerdir. O tarihten beri, Türkmenler bu bölgede yaşamaktadır. Osman'ın nesli, oraların hakimidir ve anılan bölgede yüz yıldır hüküm sürmektedir (Huart, 1917: 461-464).

Bahsedilen Arap ve Fars kaynaklarında kaydı geçen şahısların, ilk dönem Osmanlı tarihindeki şahsiyetlerle herhangi bir isim benzerliğinin bile olmadığı görülmektedir. Ancak, bu kaynaklar, ilk Osmanlıların hareket sahalarını göstermeleri bakımından önemlidir. Diğer yandan, Ertuğrul'un babasının Süleymanşah olduğu konusunu ilk eleştiren Gibbons, böylesine büyük bir kitleyi idare ettiği söylenen Süleymanşah'ın kaynaklarda gözden kaçmasının gerçek dışı olduğunu ileri sürmektedir (Gibbons, 1998: 221-222). Wittek'e göre ise, Süleymanşah, Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurucusu Kutalmışoğlu Süleymanşah'dan başkası değildir. Bu Süleymanşah, Osman'ın dedesi olduğu varsayılan Süleymanşah gibi, Halep civarında bulunmuş ve savaş kazanmıştır. Kısa bir süre sonra da vefat etmiştir. Ancak, Fırat nehrinde boğularak ölen kendisi değil, oğlu Kılıçarslan'dır. Özete, Süleymanşah, Osmanlıların değil, Anadolu Selçuklularının atasıdır (Wittek, 1965: 21; Gallotta, 1997: 48).

İlk dönem Osmanlı Sultanları'nın şecerelele ile ilgili diğer bir konu da, Orhan Bey'in annesinin kimliğidir. Dönemin kroniklerinden Âşıkpaşazâde, Oruç ve Neşri'ye göre, Osman Bey, Şeyh Edebalı'nın kızı Mal Hatun'la evlenmiş, bu evlilikten, Orhan ve Alaeddin doğmuştur. Ancak, 1324 tarihli Orhan Bey vakfiyesinde, Orhan'ın annesi hakkında, "Mal Hatun binti Ömer" (Ömer kızı Mal Hatun) kaydı geçmektedir. Bu kayda göre, Orhan Bey'in annesinin, Edebalı'nın kızı Mal Hatun olması mümkün değildir. Dolayısıyla, Osmanlı sultanları, muhtemelen, Edebalı'nın kızının soyundan gelmemektedir (Uzunçarşılı, 1972: 105-106, dipnot 3; Krş. İnalçık, 1998: 46). Konu hakkında kroniklerde kaydedilenler, Osmanlılarla dönemin tanınmış ve itibarlı bir şeyhi olan Edebalı arasında bağ kurma çabalarının sonucu olarak değerlendirilebilir:

Böylece, Osmanlıların soyları ruhani bir silsileyle Muhammed Peygamber'e kadar çıkartılarak, idarelerine meşruluk kazandırılmak istenmiştir (Imber, 1987: 20-22. Ayrıca bkz. Ocak, 1999: 225-229).

AŞİRETLERİ

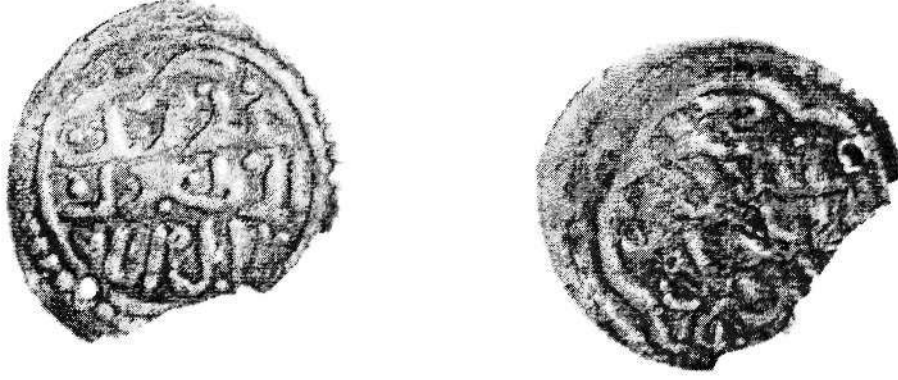
İlk Osmanlıların aşiretlerinin mahiyeti, yani göçebe, yarı-göçebe veya yerleşik olup olmadıkları konusu, onların etnik kökenleri ve şecerelerinden daha hararetli tartışmalara yol açmıştır. Bunun nedeni ise, konunun, yalnızca ilk Osmanlıların ne tür bir topluluk olduğuyla değil, Osmanlı Beyliği'nin kuruluşunu ve kısa sürede hızla gelişerek imparatorluğa dönüşmesini etkileyen faktörlerin açıklanmasıyla da yakından ilgili olmasıdır. Araştırmacılar, konu hakkındaki görüşlerini, iddialı tezler etrafında formüle ederek ileri sürmüşlerdir. Bu tezlerin en bilineni, Wittek'in meşhur "Gazi Tezi"dir. Wittek'e göre, Osmanlılar başlangıçta *gaza* yapma düşüncesiyle bir araya gelmiş *gaziler*dir. Osmanlı Devleti, herhangi bir "aşiret teşekkülü" tarafından değil, "sınırlarda yaşayan gaziler" tarafından kurulmuştur. Devletin kuruluşu ve gelişmesinde esas rolü oynayan güdü ise *gaza* ideolojisidir. Wittek'in bu konudaki en önemli dayanağı, Osmanlılar'a ait en eski tarihli (1337/38) Bursa'daki kitabedir. Bu kitabede, Orhan Bey, '*Mücabid, Sultanül-guzât, Gâzi bin gâzi*' (Cihad/Gaza yapan, gazilerin Sultanı, Gazi oğlu gazi) ünvanları ile kaydedilmiştir.⁹ *Mücabid* ve *gâzi* aynı anlama gelen terimlerdir ve İslam adına *cihad/gaza* yapan kişiler için kullanılmaktadır.¹⁰ Wittek'i gaza ideolojisini öne sürmeye yönelten de kitabedeki bu ünvanlar olmuştur. Gaza teriminin rastlandığı yer yalnızca Bursa kitabesi değildir. İlk dönem Osmanlı kroniklerinde (Âşıkpaşazâde, Bayatî ve Oruç) ve dönemin sözlü geleneğinde, gaza ile ilgili hikayelere sıkça rastlanmaktadır (Imber, 1987: 9-13).

Wittek'in *Gâzi Tezi*'ni esasda kabul eden Köprülü, ilk Osmanlıların uçlardaki hayatlarını ve teşkilatlarını açıklayarak, gazi tezini destekleyen deliller sunmaktadır. Ancak, yukarıda da belirtildiği üzere, Köprülü, Wittek'in Osmanlıların Kayı Boyu'ndan gelmediği görüşüne katılmamakta, Osman Bey'i, Kayı Boyu'na ait küçük ve önemsiz bir aşiretin lideri olarak nitelendirmektedir. Köprülü'ye göre, ilk Osmanlılar yarı-göçebe bir topluluktur (Köprülü, 1972: 125).

Wittek'in tezine en şiddetli eleştiri Rudi P. Lindner'den gelmiştir. Lindner'e göre, ilk Osmanlılar, "gaziler" değil, "göçebeler"dir. Onları harekete geçiren güdü de, "gaza" değil, "yağma"dır. Osman Bey, Orta Asya göçebeleri arasındaki geleneğe uygun olarak

⁹ *Gâzi* tezi ve bu tez ile açıklanan Osmanlı yükselişi için bkz. Wittek, 1965: 14-15; 33-51.

¹⁰ Uçboyu kültürünün en önemli unsuru olan *gazanın*, bu kültür bağlamında açıklanması hakkında bkz. İnalçık, 1976: 16-20.

Sultan Osman Gazî akçe (taribsiz), ön ve arka yüzü

bey seçilmiştir. Diğer yandan, Osmanlılar, Hıristiyan Bizans'la iyi ilişkiler içinde bulunurken, Müslüman komşularıyla savaşıyorlardı. Bu da gaza ideolojisine ters düşüyordu.¹¹ Ayrıca, ilk dönemde, Osman Bey'in etrafındakilerin gazi değil, *alp* sıfatını taşımaları, Osmanlıların göçebe olduklarını gösteren bir başka kanıttı. Lindner'e göre bu "göçebe topluluk", buldukları bölgede gelişen şartların tesiriyle değişime uğrayarak, zaman içinde "yerleşik" hale dönüşmüştür (Lindner, 1983: 1-38).¹² Lindner'in görüşlerindeki eleştirilen nokta, ilk kuruluş yıllarındaki kabile yapısının önemini abartması ve yarı-göçebe bir hayat süren Kayı Boyu'nun, İslamî bir güdü ile hareket edemeyeceği gibi iddialı bir tezi öne sürmesidir (Öz, 1992: 10).

Witteck'in ilk Osmanlılar'la ilgili görüşlerini eleştirenler yalnızca Köprülü ve Lindner değildir. Colin Heywood da, Witteck'in tezinin ispatlanması için izlenen yolun tarihsel açıdan ve yöntem bakımından uygun olmadığını belirtmektedir. Heywood, Witteck'in görüşünde Alman milliyetçi tarih yazım geleneğinin güçlü etkisinin olduğu düşüncesindedir. Geleneğe göre, devletlerin kurulması için büyük idealler

11 Bilindiği üzere, gaza yalnızca gayrimüslüm ülkelere (*Darü'l-harb*) karşı yapılmaktadır. Ancak, Osmanlılar, sadece Bizans'a değil, Anadolu'daki Türkmen Beylikleri'ne karşı da savaşıyorlardı. Gaza ideolojisine, dolayısıyla da, İslami ilkelere ters düşen bu duruma Osmanlılar çözüm yolu bulmakta gecikmediler. Bizans'a gaza yapılırken, Türkmen Beylikleri'nin Osmanlılar'a karşı birleşerek harekete geçmeleri, Osmanlılar'ın, Müslüman topraklara yapacakları akınlar için meşru bir neden hazırladı: Türkmen Beylikleri'nin Gazaya engel olmaları. Böylece, I. Murad'ın "mani-i gazaya gaza, gaza-yı ekberdir" sözleriyle meşrulaştırılan fetih siyasetiyle Osmanlılar, Türkmen Beylikleri'ne karşı fetihlerini meşru bir zemine oturtular. Genelde, Müslüman ülkelere karşı yapılan savaşların meşrulaştırılması ve özelde, Osmanlılar'ın Saruhan Beyliği'ne karşı güttükleri fetih siyaseti konusunda bkz. Emecen, 1997: 34-40.

12 Bu kitabın Türkçe çevirisi için bkz. Lindner, 2000.

gerekmektedir. Wittek bu ideali, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda aramış ve "gaza" ideali olarak tanımlamıştır. Colin Imber ise, Wittek'in tezinin "ideolojik" niteliğine karşı çıkarak, ilk dönem Osmanlı kroniklerinde verilen bilgilerin gerçeğe uygunluğunun dikkatlice incelenmesi gerektiği görüşündedir. Imber'e göre, gaza ideolojisi, kroniklerin Osman'ı kabile lideri olarak tasvir etmeleri ile ters düşmektedir. Bursa kitabesinin yanısıra, Wittek'in delil olarak kullandığı yazılı kaynak, orijinal versiyonu 1390'lara ait olan, Ahmedî'nin *İskendernâme*'sidir. Bu eser, gaza hakkında bir bölüm ile başlar ve Osman ve haleflerini *gazi* olarak tasvir ederek devam eder. Ancak, Ahmedî tarihçi değil ahlakçıdır ve *Tarih*'i eğer bir şeyin aksini ispat ediyorsa, o da *gazi* kökeni teorisisidir. Eserde geçen önemli bir dize şöyledir: "Dinin hizmetkarları kafirlere karşı *akıtlar*/dolayısıyla *gazaya akın* adını verdiler". Bu da göstermektedir ki, Ahmedî'nin günlük kullanımında duyduğu kelime *akım* ve *akıncı*dır. Bu terimlerin, "kutsal savaş" ve "kutsal savaşçı" anlamlarına gelen Arapça *gaza* ve *gazi* karşılıklarını kullanarak, onları tasvip etmiştir. Yine, Imber'e göre, 14. yüzyılda sürekli bir savaş hali mevcuttur ve Ahmedî, Osmanlı efendisinin adına, bu fiili duruma dini bir hava verme çabası içerisindeydi. Metninin, İmparatorluğun "kökeni" ile hiç bir alakası yoktur (Imber, 1994: 135-136).¹³

Ronald C. Jennings de (1986: 151-161), Wittek'in öne sürdüğü delilleri eleştirerek Osmanlı Devleti'nin *gazi* niteliğine karşı çıkmaktadır. İlk Osmanlıların mahiyeti konusunda, daha muhalif görüşe sahip olan H. A. Gibbons'a göre, Osmanlılar kuzeybatı Anadolu'nun en uzak köşesine yerleştikleri için, doğudan göçlerle gelen Türkmenlerle temasa geçme fırsatları hiç olmamıştır. Anadolu'daki Türkmenlerden uzak kalan Osmanlılar, mahalli halka yönelerek onları Müslüman yapmış, böylece "yeni bir ırk" ortaya çıkmıştır. Gibbons'a göre, ilk Osmanlılar çobanlıkla geçiniyorlardı ve, ancak Anadolu'ya geldikten sonra Müslümanlığı kabul etmişlerdi. Bizans arazisi aleyhine genişleyen bu küçük grubun, bir yandan din değiştirme, diğer yandan da evlilikler yolu ile, büyük kısmı Rumlardan oluşan yerli halk ile karışması sonucunda, tarih sahnesine, "Osmanlı" adıyla yeni bir ırk çıkmıştır (Gibbons, 1998: 10-28). Gibbons'un, yeni bir ırkın doğuşunu açıklayan ve Osmanlıların başarısını bu yeni ırka mal eden iddialı tezine Köprülü'nün cevabı aynen şöyledir: "Hıristiyan unsurlar arasında İslam misyonerliğinin faaliyet göstermiş olduğunu kökünden inkar etmek istemiyoruz. Ancak, bilhassa XIV. asırda, bu İslamlaşmanın, Gibbons'un iddiası derecesinde olduğunu kabul etmediğimiz gibi, bunun-Türk karakterlerinden tamamen ayrı-yepyeni bir ırk veya bir kavim yaratarak "büyük bir devletin nüvesini teşkil ettiği" faraziyesini, sadece bir fantezi olarak tavsife kendimizi selahiyetli buluyoruz" (Köprülü, 1972: 48).¹⁴

13 Bu konudaki tartışmalar için ayrıca bkz. Heywood, 1988; Heywood, 1989; Imber, 1986; Imber 1987.

14 Gibbons'un görüşlerinin ayrıntılı bir eleştirisi için bkz, s. 35-50.

Wittek ve Lindner dışında araştırmacıların büyük bir kısmı ilk Osmanlıların yarı-göçebe Türkmenlerden oluştuğunu kabul etmektedir. Dönemin kaynaklarında bunu destekleyen kanıtlar mevcuttur. Örneğin, Âşıkpaşazâde, Osman ve aşiretinin mevsimlik göçlerinden ve peynir, koyun ve halı gibi göçebe ekonomisine has ürünlerden bahsetmektedir. Bir vesile ile de, aşiretteki kadınların tekfurun düğününe katılmak üzere Bilecik'e gitmeyi istemediklerini, sahraya alışık oldukları için şehirin onlara dar geldiğini anlatmaktadır (Gallotto, 1997: 53).

Diğer yandan, Osman ve babasının köylü olduğunu belirten gelenek yalnızca Mihailoviç (1975) ve *Historia Turchessa*'da (Lezze 1910) mevcuttur.¹⁵ Bu gelenek Oruç metninde, "Ertuğrul, Osman küçük iken ona çift sürdürdü" şeklinde geçmektedir. Metne göre, daha sonra, Ertuğrul ve oğulları yaylaya gitmektedir. Yaylaya gidenler çiftçilik yapmayacağına göre, bağlantısız görünen bu cümlenin, Ertuğrul ve oğlunun köylü olduğunu kabul eden geleneği yansıttığı açıktır. Kaynaklarda geçen köylü geleneğinin kökeni belli değildir. Mihailoviç ve *Historia Turchessa*'da geçtiğine göre, bu geleneğin kapıkulları arasında yaygın olması muhtemeldir. Imber'e göre, kapıkullarının çoğunun köy kökenli olmaları, hizmetinde buldukları hanedanı kendi tecrübeleri doğrultusunda görmek istemelerine yol açmış olabilir (Imber, 1997: 76-77). Osmanlıların köylü olduklarına dair gelenek, ilk dönem kaynaklarında rastlanan yarı-göçebe imajı ile uyummadığı için fazla taraftar bulamamıştır.

Moğolların baskısıyla Anadolu'ya gelen ve burada kendilerine yurt arayan hareketli Türkmen kitlelerini, "yarı-göçebe" olarak tanımlamak daha uygun görünmektedir. Bu kitlelerin bir kısmını oluşturan Osmanlıların da, benzer durumda olduklarını söylemek mümkündür. İlk dönemlerde, fetihlerle sınırların sürekli genişlediği de göz önüne alınırsa, böylesine hareketli bir Beylik'te yaşayanların, kısa sürede yer değiştirmeye hazır, yarı-göçebe kitleler olduğu görüşü daha da kuvvetlenmektedir. Bu söylenenler, yalnızca, Osmanlıların ilk dönemleri için geçerli olmaktadır. Beylik'deki siyasi, idari, askeri ve ekonomik gelişmelere paralel olarak, toplumsal düzeyde de değişimler meydana gelmiş, zaman içinde, yerli halkın büyük kısmı toprağa yerleşmiş, göçlerle gelen kitleler de yeni fethedilen topraklara iskan edilerek, yerleşik toplum düzenine geçilmiştir. Bu dönüşüm, ilk Osmanlılar'ı göçebe olarak niteleyen ve, yerleşik hayata geçiş sürecini, Orhan Bey'in ilk yıllarında başlatan Lindner'in görüşünün özüne de uygundur (Lindner, 1993: 51).

Konuyla ilgili olarak yapılan tartışmalarda da görüldüğü üzere, ilk Osmanlıların aşiretleri, onların hızla genişleme ve büyüme olgusuyla birlikte ele alınarak incelenmiştir. Günümüze yaklaştıkça, araştırmacıların, ilk Osmanlılar denince akla gelen Kayı aşireti çekirdeğinden ve bunlarla ilgili tartışmalarda uzaklaşarak, Kayı aşiretini de içine alan,

15 Konstantin Mihailoviç'in anıları hakkında bkz. Imber, 1994: 120-122.

daha geniş ve sürekli genişleyen ilk dönem Osmanlı toplumunun etnik, sosyal, dini, ekonomik, kültürel yapılarına yoğunlaştığı görülmektedir. Bu araştırmacıardan, Cemal Kafadar, *Between Two Worlds* adlı kitabında, ilk Osmanlıların mahiyeti ve gelişmelerindeki itici gücü, Türk ve Bizans dünyaları arasında gelişen “uçboyu toplumu” kavramı etrafında formüle etmekte ve açıklamaktadır. Gaza idealinin ilk dönemdeki önemini kabul etmekle birlikte, gazanın anlamının ve öneminin Osmanlı Devleti’nin ilk yüz elli yılı içinde değiştiği görüşünde olan Kafadar, ilk dönemdeki uçboyu toplumunun “maceracı ruhuna” ve “toleranslı tutumuna” dikkati çekmektedir (Kafadar, 1995).¹⁶

SONUÇ

Osmanlıların kuruluş yıllarına dair ilk yazılı kaynakların, kuruluşun yüz seneden fazla zaman sonra kaleme alınmış olması, diğer bir ifadeyle, kuruluş dönemini anlatan çağdaş kaynakların bulunmaması nedeniyle, bu döneme dair bilgilerin çoğu, ikinci elden kaynaklara dayanmak zorunda kalmıştır. Buna, bir de, kaynaklar arasında beliren farklı rivayetler ve farklı şahsiyetler eklenince, kuruluş döneminin üzerine kalın bir sis tabakası çökmektedir. Bu sis tabakasının, efsanelerle birlikte, hakikatleri de içinde barındırdığı muhakkaktır. Bu ikisini birbirinden ayırmak da araştırmacılara düşmektedir. Konu üzerine şimdiye kadar yapılan çalışmalar, kroniklerin ve döneme ait değişik kaynakların karşılaştırmalı eleştirilerine sınırlı olmaktadır. Kroniklerde nakledilen rivayetlerin, arşiv belgeleri ile karşılaştırılması, yeni başvuru bir yoldur.¹⁷ Kroniklerde anlatılan ve arşiv belgelerinde geçen yer adları, olaylar ve nesnelere (bunlar kale, yol, saray vs. olabilir) sahada araştırılması -toponimik, topografik ve arkeolojik çalışmalar- ise, ancak üç beş yıllık bir geçmişe sahiptir.¹⁸ Bu yönde yapılan çalışmaların çoğalması ve sonuçların alınmaya başlanması, Osmanlı tarihinin, “kara delik” diye nitelendirilen ilk dönemlerinin anlaşılmasına büyük katkılar sağlayacağı

16 Ayrıca bkz. Kafadar, 1999. İlk dönem Osmanlı toplumunun dini ve sosyal yönlerden tahlili için bkz. Melikoff, 1997: 149-158. Ocak, 1997: 159-172.

17 Örneğin, İlk dönem kroniklerinde rastlanan, Osman Bey’in, amcası Dünder Bey’i öldürerek, yerine bey olması rivayetini, diğer arşiv kaynaklardaki bilgilerle karşılaştıran Kafadar (1994), Hüdavendigâr Livası Tahrir Defteri’nde (1521) de Dünder Bey’a ait kayda rastlamıştır.

18 Bu konuda Türkiye’de yürütülmekte olan iki projeden bahsedilebilir. Biri, Fransız Bizantinist, Lefort, başkanlığında Osmanlı Devleti’nin ortaya çıktığı bölgede (Bitünya) yapılan yüzey araştırmalarıdır. Diğeri ise, Halil İnalçık’ın başkanlığında, 1994 yılında başlatılan projedir. Bu proje çerçevesinde, ilk Osmanlılar’ın yerleştikleri sahalarda, yüzey araştırmaları yapılmaktadır. İnalçık, çalışmaların daha geniş sahayı kaplaması için, ilgili kurumlara projeler sunduğunu belirtmektedir. Bu konular ve ilk dönem Osmanlı tarihinin çalışılması hakkında İnalçık’ın önerileri için bkz. Kaplanoğlu, 2000: 8-14.

muhakkaktır. Böylece, “efsane” diye nitelendirilerek fazla itibar edilmeyen ilk dönem kroniklerinde yer alan bilgilerdeki gerçeklik paylarını tespit etmek mümkün olabilecektir.

Yukarıda yapılan değerlendirmelerden, şu sonuçlar çıkarılabilir: Osmanlıların Oğuzların Kayı Boyu’ndan geldikleri konusunda günümüz araştırmacılarının çoğunluğu hemfikiridir. Ancak, kronikler arasındaki çelişkilere dikkati çeken ve konunun dönemin tarihçileri tarafından işlendiği şartları göz önüne alan araştırmacılar, Oğuz Efsanesi’nin Osmanlıların hükümlanlık iddialarını meşrulaştırmak üzere uydurulduğu görüşünü benimsemektedir. İlk Osmanlıların yarı-göçebe bir aşiret olduğu da genel kabul gören olgular arasındadır. Osmanlı Devleti’ni kuran bu çekirdek aşiretin lideri Osman Bey’dir. Osman Bey’in babası Ertuğrul, oğlu ise Orhan’dır. Geriye kalanın ise, içinden gerçeklerin ayıklanmasını bekleyen efsaneler olduğu ileri sürülebilir.

KAYNAKLAR

Birincil kaynaklar:

- Ahmedî, *İskendernâme*, haz. İsmail Ünver, Ankara, 1983.
Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, haz. N. Atsız, *Osmanlı Tarihleri*, 1949.
Enverî, *Düsturnâme-i Enverî*, yay. Mükrimin Halil Yinanç, İstanbul, 1928.
Karamanlı Mehmed Paşa, *Osmanlı Sultanları Tarihi*, haz. N. Atsız, *Osmanlı Tarihleri*, 1949, içinde.
Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cibannüma*, 2 cilt, haz. F. R. Unat ve M. A. Köymen, Ankara, 1949.
Oruç Bey, *Oruç Bey Tarihi*, haz. N. Atsız, *Osmanlı Tarihleri*, 1949, içinde.
Şükrullah, *Behçetü’l-tevârih*, haz. N. Atsız, *Osmanlı Tarihleri*, 1949, içinde.

Araştırmalar:

- Ataoğlu, Remzi (1996) “Kayı Boyu Hakkında Bazı Bilgiler”, *Osman Gazî ve Dönemi-Sempozyum Sonuç Bildirileri*, Bursa, 117-121.
Demirtaş, Faruk (1948) “Osmanlı Devrinde Anadolu’da Kayılar”, *Belleten*, XII/47, s. 575-615.
Divitçioğlu, Sencer (1999) Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluşu, İstanbul: YKY. *Efsaneler ve Gerçekler, Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu*, Panel/Tartışma Bildirileri, Ankara: İmge Y., (baskıda).
Emecen, Feridun (1994) “Kuruluştan Küçük Kaynarcaya”, Ekmeleddin İhsanoğlu

- (haz.), *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, İstanbul, 5-22.
- Emecen, Feridun (1997) "Osmanlı Beyliği'nin Batı Anadolu Türkmen Beylikleri Fetih Siyaseti: Saruhan Beyliği Örneği", Elizabeth A. Zachariadou (haz.), *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Y., 34-40.
- Gallotta, Aldo (1997) "'Oğuz Efsanesi' ve Osmanlı Devleti'nin Kökenleri: Bir İnceleme", Elizabeth A. Zachariadou (haz.), *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Y., 41-61.
- Gibbons, H. A. (1998) *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, çev. Ragıp Hulusi Özdem, Ankara.
- Huart, Clement (1917) "Les origines de l'Empire Ottoman", *Journal des Savants*, Avril, 459-464.
- Heywood, Colin (1988) "Wittek and Austrian Tradition", *Journal of the Royal Asiatic Society*, 1, 7-25.
- Heywood, Colin (1989) "Boundless Dreams of Levant, Paul Wittek, the George, Kreis and the Writing of Ottoman History", *Journal of the Royal Asiatic Society*, 1, 32-50;
- Imber, Colin (1986) "Paul Wittek's 'De la Defaite d'Ankara a la Prise de Constantinople'", *Osmanlı Araştırmaları*, V, 65-81.
- Imber, Colin (1987) "The Ottoman Dynastic Myth", *Turcica*/ 19, 7-27.
- Imber, Colin (1990) *The Ottoman Empire, 1300-1381*, İstanbul.
- Imber, Colin (1994) "Canon and Apocrypha in Early Ottoman History", Colin Heywood, Colin Imber (haz.), *Studies in Ottoman History in Honour of Professor V. L. Menage*, İstanbul: The Isis Press, 117-137.
- Imber, Colin (1997) "Osman Gazi Efsanesi", Elizabeth A. Zachariadou (haz.), *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Y., 68-77.
- İnalcık, Halil (1976) "The Rise of the Ottoman Empire", M. A. Cook (haz.), *A History of the Ottoman Empire to 1730*, Cambridge: Cambridge University Press, 16-20.
- İnalcık, Halil (1981) "The Question of the Emergence of the Ottoman State", *International Journal of Turkish Studies*, Spring-Summer, vol. 2, / 2, s. 71-79.
- İnalcık, Halil (1998) "How to Read Âşıkpaşazâde's History", *Essays on Ottoman History*, İstanbul: Eren Y., 46.
- Jennings, Ronald C. (1986) "Some Thoughts on the Gazi-Thesis", *Wiener Zeitschrift für Die Kunde des Morgenlands*, 76, 151-161.
- Kafadar, Cemal (1994) "Osman Beg and his Uncle: Murder in the Family?", Colin Heywood, Colin Imber (haz.), *Studies in Ottoman History in Honour of Professor V. L. Menage*, 157-163.

- Kafadar, Cemal (1995) *Between Two Worlds, The Construction of the Ottoman State*, Berkley-Los Angeles: University of California Press.
- Kafadar, Cemal (1999) "Ortaçağ Anadolu'su ve Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine", *Cogito*, Sayı 19, 63-75.
- Kaplanoğlu, Raif (2000) *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, İstanbul.
- Kitsikis, Dimitri (1996) *Türk-Yunan İmparatorluğu*, İstanbul: İletişim Y.
- Köprülü, M. Fuad (1935) *Les Origines de l'Empire Ottomans*, Paris.
- Köprülü, M. Fuad (1972) *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, Ankara: Başnur Matbaası, 2. basımı.
- Köprülü, M. Fuad (1999) *Osmanlı'nın Etnik Kökeni*, İstanbul.
- Lezze, Donado da (1910) *Historia Turcheca (1300-1514)*, (haz. I. Ursu), Bükreş.
- Lindner, Rudi Paul (1983) *Nomads and Ottomans in Medieval Anatolia*, Bloomington,
- Lindner, Rudi Paul (1994) "Beginning Ottoman History", Colin Heywood, Colin Imber (haz.), *Studies in Ottoman History in Honour of Professor V. L. Menage*, İstanbul: The Isis Press, 199-208.
- Lindner, Rudi Paul (2000) *Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar*, Ankara: İmge Y.
- Melikoff, Irene (1997) "İlk Dönem Osmanlıların Todplumsal Kökenleri", Elizabeth Zachariadou (haz.), *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Y., s. 149-158.
- Mihailoviç, Constantine (1975) *Memoirs of a Janissary*, B. Stolz-S. Socek (haz. ve çeviren), Ann Arbor.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1997) "Osmanlı Beyliği Topraklarındaki Sufi Çevreler ve Abdalan-ı Rum Sorunu", Elizabeth Zachariadou (haz.), *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Y., 159-172.
- Öz, Mehmet (1992) "Osmanlı Devletinin Kuruluş Meselesi Üzerinde Bazı Görüşler", *VI. Osmanlı Sempozyumu, (Söğüt, Eylül 1991)*, Ankara, 5-12.
- Özel, Oktay ve Mehmet Öz (2000) "Osmanlı Tarihinde Düstur ve Düzmece", *Söğüt'ten İstanbul'a, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, Ankara, İmge Y., (baskıda).
- Sümer, Faruk (1977) "Kayı", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul.
- Sümer, Faruk (1980) *Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*, İstanbul.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1941) "Gazi Orhan Bey Vakfıyesi", *Bellekten*, V/11, s. 277-288.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1972) *Osmanlı Tarihi*, C. I, Ankara: TTK Yayını,
- Witteck, Paul (1965) *The Rise of the Ottoman Empire*, Londra, 7-11
- Witteck, Paul (1995) *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, çev. Fatmagül Berktaş, İstanbul.

Mes'ele:

Müslümanlar ve Zimmîler mahlût olan karyede, Zimmîler ihdâs ettiği kiliseyi, hâkim-üş-şer' yıktırmağa kâdir olur mu?

El-cevap:

Mescid var ise olur (A. 97 a)

.....

Mes'ele:

Cum'a namazı kılınıp, mekteb olan ve Kur'an-ı azîm ta'lim olunan kasabada, Zimmîler bir hâdis kilise ihdâs eyleseler, kal'ı lâzım olur mu?

El-cevap:

Olur (A. 97 a)

.....

Mes'ele:

Bir şehir yandıktâ keferenin kilisesi bile yanıp, ba'dehu ta'mir etmek dilediklerinde, müslümanlar, kilise-i mezûre hâdis idüğünü şühûd 'udûl ile ispat edip ta'mir ettirmemeğe kâdir olur mu?

El-cevap:

Olurlar, eğer tamam beyyine-i âdile ile ispat ederlerse, amma yanmadan ta'arruz olunmamak ne sebebdendir beyan olunmak lâzımdır (B. 105 b)

.....

Mes'ele:

Bir kasabada bir kilisenin avlusu küçücek iken, kefere bir miktar yer alıp tevsî'a kâdir olurlar mı?

El-cevap:

Şimdiye değin iktifâ etmişler, min ba'din dahi iktifâ ederler (A. 97 b)

.....

Mes'ele:

Bir şehirde kefere kiliselerinde, evvelden yok iken, keşişler sâkin olacak ba'zı odalar ihdâs eyleseler, müslümanlar ma'rifet-i hâkim ile yıktırmağa kâdir olurlar mı?

El-cevap:

Olurlar, kiliseye muttasıl ise (A. 97 b)

.....

M. Ertuğrul Düzdağ, Şeyhülisâm Ebussuûd Efendi
Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı,
Enderun Yayınları, İstanbul, 1983, s. 105-106